

Om Ronne Bys ældste Raadhus.

Af Arkitekt K. Thorsen.

Bornh. Tid, 19+26 febr 1920

I Marts 1889 forsvandt en af Ronne Bys gamle Bygninger, der — alene med Undtagelse af Kirken — maa anses at være den, som i Alder og Tradition er stærkest knyttet til Byens gamle Historie.

Bygningen var den, som i adskillige Sækkler, indtil Begyndelsen af forrige Aarhundrede, havde gjort Tjeneste som Stadens Raadhus med Raad- og Tingtal samt Fangekælder.

Dens Beliggenhed var central i det ældste Rønnes Byomraade og i umiddelbar Nærhed af den gamle Skibsbro, der stod sig ud i sydvestlig Retning, omtrent fra Pladsen foran det nuværende Havnemontor.

Ejendommen Matr.-Nr. 1021 c optager nu det meste af den gamle Raadhusgrund, der i Lighed med

Kirken og den i 1745 opførte Hovedsøgt, var fritliggende, omgivet med Gader paa alle Sider; Storegade eller Allgade mod Vest, Raadhusstræde mod Nord og Vest, samt mod Syd en aaben Plads (den nuværende Have til Matr.-Nr. 1021 a, „Johnsens Gaard“).

Denne Grundens fri Beliggenhed understregede dens officielle Betydning; vestligt laa den historiske Bygning med Gavlen ud mod Raadhusstræde, hvorfra var Indgang til den berøgtede Raadhuskælder. Et solidt Kampestensværk, i hvis nordre Del fandtes en bred Udforjelsport, omgav den af store, smukke Linder træer overskyggede Raadhusgaard. Udenfor Gærdet — omtrent ved Hjørnet af Storegade og Raadhusstræde — stod en Trapæl

med Jernbeslag. Det var Gæbestrøken, hvor Delinkventen udføede mindre Forseelser, begaaet mod Datidens strengt retfærdige Samfund.

Til dette gamle Raadhus knyttede sig ikke blot Minder, Ronne By vedrørende, men nogle af de mest interessante Kapitler i Bornholms Historie. Det er derfor beklageligt, at man i Kirkenes Samfund ikke havde tilstrækkelig Interesse for saadanne historiske Bygninger, eller Magt til at kontrollere disses ofte ublidte Skæbne. Naar man betænker, at i disse Aar en Del af de sjældne arkæologiske Mindesmærker, som vore gamle romanske Kirker maa siges at være, med koldt Blod nedbrødes, maa man ikke undres over, at ogsaa Ronne ældgamle Raadhusmaatte friste samme Skæbne.

Retfærdigvis maa vi dog erindre, at enkelte forstaaende Mænd var betænkt paa at benytte Raadhuset som Ramme om de paabegyndte Samlinger, der senere blev til Bornholms Museum, men beklageligvis blev denne smukke Tanke ikke realiseret.

Et i 1860'erne bygget allerede kassabelt Sygehus blev foretrukket fremfor dette Byens mindeligste Sted, der udmærket beliggende og i Forbindelse med den syd for liggende interessante „Johnsens Gaard“ vilde have ydet tilstrækkelig Plads, ikke blot til Museum, men ogsaa til det i vore Dage paatænkte Folkebibliotek.

I Stedet for nedbrød man Raadhusbygningen, raserede Stengærderne, omstykkede Grunden og opførte en ganske almindelig Beboelsesbygning, saaledes, at om Formaalet havde været at udlette al Tradition og Historie, kunde det ikke være praktiseret med større Raffinement. For at lagge Glemjelen Stør endnu mere over Stedet, undlod man at sikre sig et Villedt af Bygningen, enten ved Fotografering eller paa anden Maade.

At det nu — 50 Aar efter — er lykkedes at rekonstruere Bygningen med Omgivelser — paa Papiret, kan man kun tilskrive forskellige heldige Omstændigheder, hvilket skal ses i det følgende.

Hvor gammel Ronne er som By med eget Bystyre, naar endnu hen i det uvisse.

Om et fjerdeleje Røthna i Aar 1149 har givet Herredet Navn, da det under Betegnelsen Røthna i Herred undroges de lundste Erkebisper — eller om det senere Ronne er opkaldt efter Herredet, kan heller ikke fastslås.

Visse Fund i Ronne Kirkes ældste Del, synes at tyde paa, at der i hvert Fald har eksisteret et Kapel forud for den Periode, som den nordlige spidsbuede Dør (ca. 1540) saa smukt karakteriserer.

Men først i denne Tid — i Midten af fjortende Aarhundrede — ser vi fra et gammelt Dokument, at Ronne har haft Bystyre; thi Udtrykket „rektor plebejus“ maa rettelig betegne Borgmester.

Har 1455 omtales en Retsdag paa Ronne Ting og Aar 1490 meddelte Erkebiskop Jens af Lund Ronne Borgerskab forskellige Privilegier.

Under Lybækerperioden træffer vi for første Gang et Dokument, der udtrykkelig nævner Ronne Raadhus.

Kong Frederik den 2. optraadte skarpt overfor Lybækernes Overgreb, hvis Myndighed over Bornholm jo var begrænset, og da Ronneboerne Aar 1567 laa i Stridigheder med Fogeden Sweder Kettingh, som bl. a. havde frataget dem deres Raadhusskælder, paalagde Kongen Fogeden strengt, at han skulde overlade Borgernes Raadhuskælder igen og lade Borgmester og Raad i Ronne styre deres egne Sager.

Samme Konge stadfæstede samme Aar det endnu benyttede Ronne Byvaaben, tre hvide Tors i et blaat felt, hvilket Mærke vel tidligere var benyttet som Brevsegel, men

nu blev ophøjet til Vaabenskjold i Karverne hvidt og blaat.

Under Vornholmernes Frihedskamp i 1658 var Ronne Raadhus Brændpunktet i Opstandens første dramatiske Begivenheder. Ligt her ud for faldt Prinsenskjold og Ligt af den stude Oberst blev baaret ind i Raadhuskælden, hvor det lagdes i en dobbelt Kiste og nogle Dage efter begravdes i Ronne Kirke.

De øvrige i Ronne tilfangetagne Svenskere indfattedes i Fangekælder, og efter Hammershus' Kapitulation førtes ogsaa Slottets Besætning til Ronne bag Bolt og Slaa i Raadhuset.

Den berøgtede Fangekælder var ingenlunde noget behageligt Opholdssted, og mange er sikkert de Dramaer, her er udspillet. Nogle af disse have vi Kendskab til.

Den frygtede Justitsforbryder Amtsforvalter (Amtsforvalter) Augustus Dechner, der, til Straf for sine mange Overgreb, blev dømt til livsvarigt Slaverarbejde paa Bre-

merholm og brandemærket med Tyosmærke, havde bl. a. kastet adskillige uskyldige i Raadhusets fangehul. En af Anklageakterne lyder: „I Januar 1687 lod han Ellen Lyders indfatte i Raadhuskælderen i et slemt Hul, med Jernkloer paa Hænderne og slaet fast udi Døggen med en Kæmpe, saa at Blodet gik ud af hendes Fingre og hun ikke kunde vride eller vende sig; dog gik hun om Dagen løs i Kælderen.“

Denne fængsling varede i atten Uger i den kolde Vintertid og man betænke, at der hverken fandtes Kaffeovn eller andet Ildsted i Bygningen.

En halvvooksen Stafel den knap 15 Aar gamle Sidsel Kristensdatter, som var plaget af Eigfald, maatte friste samme Skæbne.

Det var dog ikke altid uhyggelige Begivenheder, der knyttede sig til Bygningen. Da Grev Christian Nantzau den 18. September 1661 paa Rønne Raadhus tog Indbyggerne og Stænderne i Rønne og Omegn i Ed til Kong Frederik den

3. (Arbejldingsæden) maa det have været et højtideligt Øjeblik og et interessant Skue.

I ældste Tid maa man tænke sig Raadhusalen næsten udelukkende benyttet af Byens Raad, da Nettergangen i Middelalderen og langt op i nyere Tid foregik i fri Luft paa Tingstedet indenfor de fire Tingstokke (Planter, der liggende paa Tingstenene dannede en Firkant til Sæde for Stokkemændene, som Datidens Rævninger kaldtes). Inde i Firkanten paa en Sten havde den anklagede Plads, og udenom samlede Tilhørerne sig.

Forst i Christian den 4.s Tid blev Nettergang i luffet Lokale almindelig, omend denne Konge bekæmpede den nye Skik og — for at sikre Retsplejens Offentlighed — udsendte Paabud om, at Netten skulde sættes under aaben Himmel.

Ikke blot Retshandlingerne, men end mere Straffens Guldbrydelse, var i gammel Tid en offentlig Sag — til Skrak og Advarsel for de forbryderiske, men ogsaa ofte til Sjov og Skuepil for raa Nysger-

rige — og dette Forhold vedblev langt ned i Tiden.

Endnu omkring Aar 1840 piffedes offentlig paa Store Torv i Rønne tre Tyveknægte. Med blotet Overtrop bandtes de til Pælen og budstittedes af Raskeren, medens de udkommanderede Militærdragoner holdt den nysgerrige Mængde paa tilbørlig Afstand. En af de nulevende ældste Rønneborgere overværede denne Scene.

Efter Hoveddragtens Opførelse i 1745 blev de deri værende Militærarrestanter ofte benyttede ogsaa til Civilfanger, men Raadhuskælderen benyttedes dog stadig ved Siden af.

Det var først den rettankeende Byfoged Cancelliraad Pingel, der, i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, satte den ud af Brug, da det forekom selv den strengeste Retfærdighed et alt for barbarisk Opholdssted.

I en følgende Artikel vil følge en Skildring af Raadhusbygningens Udseende, Bygningstresternes videre Skæbne, samt den udførte Rekonstruktionstegning.

Om Ronne Bys ældste Raadhus.

Af Arkitekt K. Thorfen.

II. (Sidste Artikel).

Omkring 1806 var det gamle Raadhus forfaldent og aabent for Vind og Vejr, og saaledes daarlige egnet til Kofale for Netten, hvorfor Ronne og Vester Herreds Ting de følgende Aar flyttede toars over Gaden og gjorde Katinstofsalen til Tinghus og Auktionsfal.

Efter Opførelsen af det nye Raadhus i 1854 fulgtes det gamle til privat Brug, og havde forskellige Ejere; det blev fra nu af degraderet til Pathus og Oplag for Strandingsgods m. m. indtil det — som før nævnt — i 1889 blev nedbrudt.

Skulde den forjundne Raadhusbygning nu for altid være glemt og død? eller kunde den vaskes til Live igen, til Genfyngs glæde for de gamle, som havde kendt den og til Underretning for de unge, som aldrig saa den?

Udfigterne hertil var langt fra lyse, da der, som før omtalt, ikke eksisterede nogen Opmaalning eller noget Billede af Bygningen, og en Tegning alene baseret paa mundtlig Tradition, — mer eller mindre modsigende —, maatte blive usikkert og uden jærlig Værdi.

Det var derfor en glædelig Overrættelse — da jeg i 1916 besøgte en Haandværker i Klemensker og Talen faldt paa forskellige historiske forhold — at vedkommende fremvise en nægtig Hængelaas med Kong Frederik den 6.s kronede Naanetræk, og forfælligt andet Dørbeslag, som han med Sikkerhed vidste, stammede fra Ronne gamle Raadhus. Det meste af dettes Bindingsværk, meddelte han, stod endnu paa en Husmands lod paa 8. Vornedegaards Parcel, hvor det var opstillet af den Mand, som i 1889 havde købt det fra Neddrydningsbedet i Ronne, og kort det herop, for at opføre en Staldbygning deraf. En anden Del stod indbygget i en Halvtagsbygning paa Naboejendommen, og Døre og Porte var spredt forskellige Steder hen.

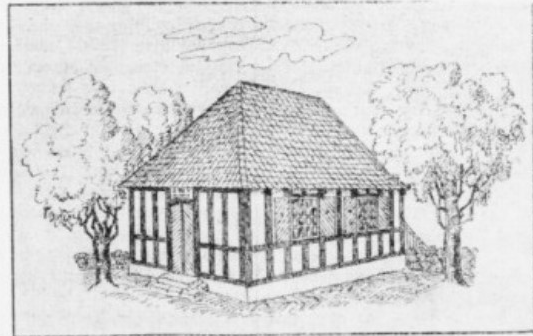
Spændt paa, hvor meget disse Bygningsdele kunde oplyse om Raadhusets Udseende, besøgte jeg de opgivne Steder, hvor specielt den opførte Stald gav et ganske godt Billede af Commerets oprindelige Konstruktion. Begge Bygningsfæder og den østre Gavl viste sig, at være opstillet som før Neddrydnin-

gen, hvilket kunde kontrolleres ved at fremkalde den af mange Gange gentagne Overstrykning dækkede, oprindelige Nummerering af Tommeret.

Denne Nummerering var fra Nord-siden foretaget med et lige Stemmejern, paa Sydsiden med Huljernet og paa Gavlens med Vinkeljernet. Man havde herhen benyttet Romertal eller de nu almindelige (arabiske) Tal, men blot indbygget det Antal Streger eller Marker, som svarede til Tallet — fortløbende fra 1 til 6. Sigtende Nummerering har jeg fundet paa Bygninger med langt flere Fag, saaledes at man f. Eks. i Stedet for at indskære Tallet 12, heller har hugget tolv Streger paa det givne Sted i Tommeret. Raadhusets vællige Gavlommer var ikke benyttet i Staldbygningen, da denne var sammenbygget med en Lade — og Gavl saaledes overflødig —, men dette Tommer fandtes saa i Naboejendommens ovennævnte Halvtagshus.

Det viste sig nu, at Raadhuset, ovenpaa den svære Kældermur, var bestaaet af 5 Fag meget svært Egebindingsværk med murede Tøvl (dels de tynde, gule Flensborgklinker, dels flere røde „Munkesten“) af samlet Længde 8,55 Meter og Bredde 7 Meter.

For at kontrollere, om disse Maal virkelig passede, samt for

om muligt at faa en paalidelig Situationsplan af Raadhuset med Omgivelser, henvendte jeg mig senere til Hr. Kandsinspektør H. Kofoed, hos hvem jeg, paa det ældste der beroende Kort, udført i 1852—53 af Kandsinspektør Lund, fik konstateret Maalenes Rigtighed.

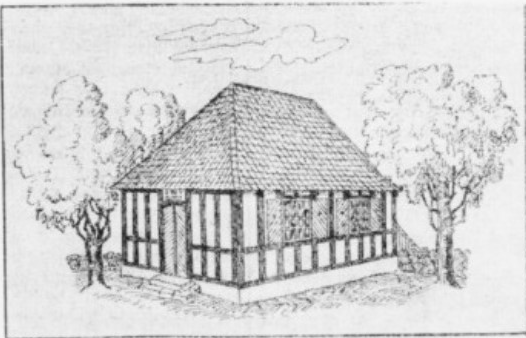
Et andet tvivlsomt Spørgsmaal var, hvor mange Vinduer der havde været i Bygningen, hvorledes disse havde set ud, og hvor de havde siddet? Der fandtes i Staldbygningen Rester af 1½ Vinduesfag, hvoraf man kunde maale sig til Karmenes Størrelse og Nammernes Sprosseinddeling, samt se, at de havde været forsynet med svære Jernstænger, der paa Kar-

mens Midte var forfækkede med solide Glædjern.

Spørgsmaalet om Vindueres Antal og Plads, løstes ved, at der i nogle af Stolperne fandtes imaa Huller tætnede med en Pind. Hullernes Plads udviste, at her oprindelig havde siddet Jernstæbler til Beslag for Vinduesflodder, svarende til to Vinduesfag paa hver af Bygningens Sider.

Vindueres Forsyning med Jernstænger og dernæst med solide Stodder, som sandsynligvis lukkedes af Vægter eller Slutteren hver Nat, illustreret jo ganske godt Bygningens Karakter og Anvendelse.

Af jærlig Interesse var det øst-

lige Gaellommer, som viste, at der midt paa Gaarden havde været en anselig Indgangsdoor, gaaende mellem to Stolper i en udvendig Sals paa disse. Salsens Afslutning foroven tilfendegaa, at Døren havde været fladbuet; ligesom de endnu i Dørstolperne siddende svære Jernstæbler og Salsens Dybde (henvod 6 cm), udviste Dørens Massivitet.

Desværre kunde jeg ikke saa opsporet selve Døren, der indtil for saa Nar siden havde gjort Tjeneste som Gaardlaage paa en Naboejendom, men det blev mig fortalt, at den havde været forsynet med profileret Diagonalbelægning. (Kenssancesfil).

Bellageligt var det ogsaa, at et Løsholt, der var blevet til overs ved Opførelsen, ingensteds var at finde og sandsynligvis var faaaret til Brænde. Paa dette havde nemlig været indfaaaret et Alrstal, som havde kunnet give Oplysning om Bygningens (Bindingsværkets) Alder.

Det eneste, man tog Vare paa ved Nedbrydningen af Raadhuset og sikrede Efterverdenen, var den smukt hagne Sandsten, der sad over Indgangsdoeren, sandsynlig til Minde om en Hovedreparation af Bygningen. I den var udhugget Kong Frederik den 4.s kronede Naanetræk og Alrstal 1729, samt

fire Verslinier der fortræffelig illustrerer Datidens Sprog og Folksaand:

„Frygt Gud: vær Kongen tro! gør hver mand Nætt og Skiel, saa skal du stedeje boe i Fred og leve well.
Hver arlig Mand, som ser paa mig kænd ind og ud frit gaae, Miens Morder, Hore, Tyr og Sog, min Kælder tar til Fange.“

Denne Mindesten opfattes i Vestibulen paa nuværende Raadhhus, hvor dens rige forgyldning straks slaar den Indtrædende i Møde.

At Raadhuset havde været delt i to Lokaler — et 3-fags nærmest Døren og et 2-fags i den vestlige Del — kunde man se af den forskellige Maling, der var anvendt paa Træværket. 2-fags Rummet var strøget med graa Perlesfarve, hvorimod Hovedlokalet havde været smukt anstrøget i Nationalfarverne rødt og hvidt.

Vedstaaende Tegning — som kun maa betragtes som en Skitse, da udforligere Tegninger findes i Vornholms Museum — viser Raadhushets Tagform, efterform samme blev mig forklaret af troværdige Mænd. Dettets Tagværk og Tegl var nemlig ikke benyttet paa ovennævnte Staldbygning, der havde nyt Spærværk samt Straatag.

Med Hensyn til Raadhushalderne har man ingen nøjagtig Oplys-

ning om Murenes Tykkelse, eventuelle Vinduer etc., men kommende Slægter vil kunne frengrave disse Mure (fra Matr.-Nr 1021 c's høreareal, hvor man valgte at be-dække den med Jyd fremfor at foretage den majsommeelige Kløning eller Sprængning af det ualmindelig haarde Kampestensmurværk.

Saafremt Raadhuset havde faaet i Dag, som i 1889, var det absolut blevet fredet efter Lov om historiske Bygningers Bevaring, men nu, da det er borte, kan vi kun bevare Minderne.

Ovennævnte Staldbygning med det gamle, historiske Bindingsværk, er nu flyttet og aldeles ombygget, saa at de oprindelige Forhold er helt udslættede; det var derfor i yderste Øjeblik, at Opmaaling og Rekonstruktion blev foretaget! Nu har Efterverdenen i hvert Fald disse Tegninger og denne supplerende Tekst, der forhøjbentlig maa belære den om, hvorledes man i f l e skal behandle muligt lignende Mindesmarkere i Fremtiden.

om muligt at saa en paalidelig Situationsplan af Raadhuset med Omgivelser, henvendte jeg mig senere til Hr. Kandsinspektør E. Kofoed, hos hvem jeg, paa det ældste der beroende Kort, udført i 1852—53 af Kandsinspektør Lund, fik konstateret Maaalenes Rigtighed.

Et andet tvivlsomt Spørgsmaal var, hvor mange Vinduer der havde været i Bygningen, hvorledes disse havde set ud, og hvor de havde siddet? Der fandtes i Staldbygningens Kæster af 1½ Vinduesfag, hvoraf man kunde maale sig til Karmenes Størrelse og Rummernes Sprossinddeling, samt se, at de havde været forsynet med svære Jernstænger, der paa Kar-

mens Midte var forstærkede med solide Gladjern.

Spørgsmaalet om Vinduerne's Antal og Plads, løstes ved, at der i nogle af Stolperne fandtes smaa Huller tætnede med en Pind. Hullernes Plads udviste, at her oprindeligt havde siddet Jernstæbler til Besslag for V i n d u e s s t o d d e r, svarende til to Vinduesfag paa hver af Bygningens Sider.

Vinduerne's forsyning med Jernstænger og dernæst med solide Stodder, som sandsynligvis luffedes af Vægteren eller Slutteren hver Nat, illustrerer jo ganske godt Bygningens Karakter og Anvendelse.

Af jærlig Interesse var det øst-